

Nowa podstawa programowa dla szkół podstawowych

MATERIAŁY SZKOLENIOWE

ETYKA

Wstęp

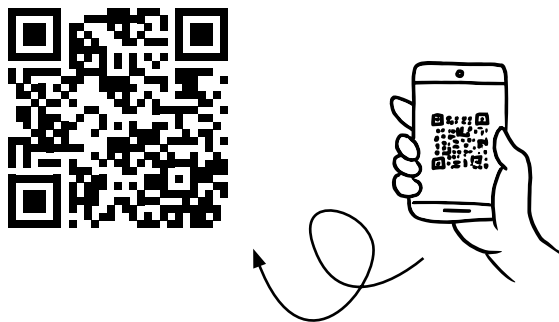
W prezentowanych materiałach łączymy wiedzę z pedagogiki, psychologii rozwojowej oraz kognitywistyki, aby pokazać, jakie mechanizmy faktycznie wspierają proces uczenia się. Szczególny nacisk kładziemy na konieczność stosowania metod dydaktycznych o potwierdzonej skuteczności, w tym takich, które rozwijają u uczniów strategie metapoznawcze i samoregulację – jedne z najlepiej udokumentowanych i najskuteczniejszych interwencji edukacyjnych.

Realizacja nowych podstaw programowych w każdym z przedmiotów powinna opierać się na ustaleniach współczesnej psychologii poznawczej, wskazujących na wysoką efektywność takich metod, jak umiejętnie udzielana informacja zwrotna, przywoływanie z pamięci (*retrieval practice*), przeplatanie (*interleaving*) czy uczenie się w odpowiednich odstępach czasu (*spaced practice*). Ich systematyczne stosowanie znacząco zwiększa trwałość i jakość przyswajanej wiedzy.

Ważnym uzupełnieniem niniejszych materiałów jest *Przewodnik po strategiach edukacyjnych*, który w przystępny sposób porządkuje najskuteczniejsze, oparte na dowodach rozwiązania dydaktyczne.

Zespół IBE PIB

Zachęcamy do korzystania z *Przewodnika*:

Autorzy: Patryk Zaremba, Łukasz Malinowski

Opracowanie redakcyjne: Michał Pranke

Skład: Michał Pranke, Wojciech Maciejczyk

Okładka i makieta: Anna Nowak

Materiał przygotowany przez Instytut Badań Edukacyjnych – Państwowy Instytut Badawczy w ramach zadania: „Tworzenie, aktualizacja i monitoring podstaw programowych oraz innych kluczowych regulacji systemu oświaty”, finansowanego ze środków Ministerstwa Edukacji Narodowej na podstawie umowy nr MEN/2025/DIR/89 z dnia 30 stycznia 2025 roku.

Copyright© Instytut Badań Edukacyjnych – Państwowy Instytut Badawczy

www.ibe.edu.pl | Warszawa 2026

1. Cele przedmiotu

- 1) Podejmowanie refleksji moralnej.
- 2) Rozwijanie wrażliwości aksjologicznej i interioryzacja wartości.
- 3) Rozwijanie postawy dialogicznej.
- 4) Rozwijanie sprawczości i odpowiedzialności moralnej.
- 5) Rozwijanie postaw szacunku i troski o dobro własne, innych oraz przyrody.
- 6) Rozwijanie kompetencji poznawczych i językowych ważnych w refleksji moralnej.

2. Główne zmiany w porównaniu z poprzednią podstawą programową

1. Wymagania szczegółowe w języku efektów uczenia się z wyższych poziomów taksonomicznych i doświadczenia edukacyjne

Było: Podstawa koncentrowała się na ogólnych treściach nauczania i celach, np. „zna, rozumie i stosuje pojęcia niezbędne do opisu przeżyć i działań moralnych”.

Jest: Nowa podstawa konsekwentnie formułuje wymagania szczegółowe dotyczące wiedzy i umiejętności w języku efektów uczenia się, precyzując, co uczeń ma umieć zrobić (np. „Uczeń charakteryzuje etykę...”, „Uczeń formułuje opinię...”, „Uczeń stosuje terminy...”).

Największą zmianą jest formułowanie wymagań szczegółowych w języku precyzyjnie sformułowanych efektów uczenia się (co uczeń potrafi zrobić) oraz wymagań w zakresie doświadczeń edukacyjnych. Oznacza to zmianę paradygmatu – z biernego przyswajania wiedzy na aktywne kształtowanie umiejętności i postaw moralnych poprzez konkretne działania. Zmiana ma ułatwić wspieranie rozwoju myślenia krytycznego, kreatywnego, zdolności do rozwiązywania problemów i budowania sprawczości moralnej. W dużej mierze jest to dostosowanie podstawy programowej do tego, co nauczyciele od dawna praktykują na lekcjach.

2. Dialog jako kluczowa metoda

Było: Dyskusowanie było jedną z umiejętności, którą należało rozwijać.

Jest: Dialog został podniesiony do rangi wymaganej, kluczowej metody kształcenia. Podkreśla się również preferowanie uczenia się przez doświadczenie, zwłaszcza w formie dialogu.

W poprzedniej podstawie dyskusja była ważna, ale nie miała tak silnego statusu metodologicznego. Uzasadnieniem jest kształtowanie postawy dialogiczności, rozwijanie kompetencji językowych i społecznych, a także umożliwienie uczniom samodzielnego formułowania rozwiązań i ich oceny przez rówieśników, nie tylko przez nauczyciela. Nowa podstawa składa się z działu pierwszego, mającego charakter propedeutyczny, oraz siedmiu działów opartych na relacjach, które są zaproszeniem do dialogu.

3. Skupienie na etyce postaw i kompetencjach

Było: Cele obejmowały kształtowanie postaw, ale nie przekładało się to na treści przedmiotowe.

Jest: Podstawa programowa wyraźnie ogranicza tematykę akademicką i teoretyczną do niezbędnego minimum, koncentrując się na praktyczno-wychowawczym charakterze przedmiotu.

Ze względów praktycznych i ograniczenia czasowego nowa podstawa skupia się zwłaszcza na rozwoju postawy dialogicznej, szacunku oraz troski. Natomiast główne umiejętności rozwijane na etyce to dyskusowanie i szeroko rozumiane krytyczne myślenie. Przykładami kwestii praktycznych, na które położono nacisk, są rozpoznawanie, nazywanie i zarządzanie emocjami, ponieważ stanowią one kluczowy składnik postaw i wpływają na zachowania; radzenie sobie z identyfikowaniem, rozumieniem i rozwiązywaniem konfliktów.

4. Wprowadzenie współczesnych obszarów tematycznych

Było: Wspominano ogólnie o „właściwym i niewłaściwym wykorzystywaniu nowoczesnych technologii informacyjnych” oraz problemie plagiatu.

Jest: Wprowadzono zupełnie nowe działy tematyczne: „Człowiek w relacji do wiedzy” i „Człowiek w relacji do świata cyfrowego”.

Pozwala to na podejmowanie aktualnych problemów, takich jak dezinformacja, wiarygodność informacji, cyberprzemoc czy wpływ sztucznej inteligencji na życie człowieka. Sformułowanie efektów ma również zwracać uwagę na codzienne doświadczenie uczennic i uczniów. Uzasadnieniem jest przygotowanie uczniów do odpowiedzialnego funkcjonowania w dynamicznie zmieniającej się rzeczywistości, z uwzględnieniem nowych wyzwań etycznych.

3. Wskazówki do realizacji podstawy programowej etyki

W realizacji podstawy programowej:

- zaleca się stosowanie metod aktywizujących – rekomendujemy stosowanie metod opartych na dyskusji, zwłaszcza „dociekań filozoficznych” oraz „studium przypadku”, które pozwalają na osiągnięcie większości efektów kształcenia i wspierają aktywną rolę uczniów;
- rekomenduje się modelowanie zachowań – poprzez własną postawę nauczyciele modelują pożądane postawy (zaufanie, szacunek, empatia) oraz rozwijają kompetencje relacyjne i komunikacyjne;
- zaleca się stwarzanie przestrzeni do swobodnej wypowiedzi – kluczowym zadaniem nauczyciela jest takie organizowanie lekcji, aby każdy uczeń mógł swobodnie zabierać głos i wyrażać swoje zdanie, dbając o zasady efektywnej i życzliwej komunikacji; wymaga to również odpowiedniej aranżacji sali lekcyjnej, np. ustawienia ławek w kręgu;
- należy sięgać do idei spiralności kształcenia – w myśl której poszczególne efekty uczenia się etyki powinny być realizowane wielokrotnie, w różnych konfiguracjach i na różnych etapach kształcenia, z uwzględnieniem potrzeb uczniów i poziomu ich zaawansowania; ważne jest, by treści z pierwszego działu – Człowiek w świecie dobra i zła – przybornik etyki, mimo ich narzędziowego i propedeutycznego charakteru, były wprowadzane stopniowo, jako kontekst dla zajęć, a nie ich główny przedmiot;
- rekomenduje się rezygnację z metody wykładu i weryfikowania wiedzy *stricte* akademickiej.

4. Doświadczenia edukacyjne

Uczeń realizuje przynajmniej jedno doświadczenie edukacyjne w każdym roku nauki. W pełnym cyklu kształcenia w klasach IV–VIII uczeń powinien realizować wszystkie obligatoryjne doświadczenia edukacyjne i przynajmniej jedno doświadczenie opisane jako wymaganie do wyboru. Zachęcamy jednak do realizacji większej liczby doświadczeń oraz wymyślenia nowych.

Obligatoryjne

- 1) Uczniowie dwukrotnie w roku nauki biorą udział w dociekaniach filozoficznych – dialogu prowadzonym w grupie złożonej z uczniów i nauczyciela. Punktem wyjścia dialogu są pytania samodzielnie formułowane przez uczestników w oparciu o literaturę piękną, teksty filozoficzne i mądrościowe z różnych kultur, filmy, prace plastyczne i różnego typu ćwiczenia inspirujące do myślenia.

- 2) Uczeń samodzielnie przygotowuje i wygłasza mowę argumentacyjną. Mowa jest wypowiedzią autorską: uczeń dzieli się w niej tym, co sam sądzi na dany temat, prezentuje swoje własne stanowisko i formułuje argumenty na rzecz bronionej tezy.
- 3) Uczeń indywidualnie lub w grupie angażuje się w wybraną formę ekspresji artystycznej, będącą wizualizacją refleksji etycznej – np. przedstawienie teatralne, opowiadanie twórcze, scenariusz filmowy, reportaż fotograficzny, film, praca plastyczna wykonana w dowolnej technice.
- 4) Uczniowie uczestniczą w zorganizowanej debacie, np. oksfordzkiej, „za i przeciw”, sokratejskiej, panelowej, na wybrany wspólnie temat związany z etyką.

Wymagania do wyboru dotyczące doświadczeń edukacyjnych

- 1) Uczeń, pracując w grupie, angażuje się w działanie wolontariackie. Po zakończeniu wolontariatu uczniowie dyskutują o swoich doświadczeniach i wnioskach.
- 2) Uczeń, pracując w grupie, przygotowuje scenkę dramatyczną, prezentującą rozwiązanie problemu etycznego znanego z codziennego doświadczenia.
- 3) Uczniowie, pracując w zespole klasowym, opracowują regulamin lub zbiór dobrych praktyk obowiązujących w internetowej grupie klasowej.
- 4) Uczniowie, pracując w zespole klasowym, wybierają święto związane z zagadnieniem moralnym i przygotowują sposób jego upamiętnienia lub celebracji.
- 5) Uczniowie, pracując w grupie, przygotowują i wygłaszają prezentację lub prowadzą dla klas młodszych lekcję dotyczącą problemu związanego z etyką w codziennych sytuacjach.
- 6) Przez ustalony z nauczycielem czas uczeń prowadzi zapis osobistych refleksji moralnych.
- 7) Uczeń indywidualnie lub w grupie przygotowuje i przedstawia prezentację o problematyce moralnej z wybranego dzieła kultury.

5. Podsumowanie

Nowa podstawa programowa zakłada przejście suchego od nauczania o etyce do nauczania etyką. Lekcje etyki mają tworzyć bezpieczne środowisko, w którym uczniowie mogą wyrażać swoje przekonania, eksperymentować, podejmować decyzje i doświadczać sukcesów, co wzmacnia ich poczucie własnej wartości i zdolności do wpływania na rzeczywistość.

Lista kontrolna dla nauczyciela lub nauczycielki etyki

Zamieszczona niżej lista kontrolna to narzędzie służące refleksji, które można wykorzystać:

- podczas szkolenia (praca indywidualna lub w zespołach),
- w codziennej praktyce nauczyciela,
- jako podsumowanie miesiąca, semestru lub roku.

I. PLANOWANIE LEKCJI I PRACY ROCZNEJ ZGODNIE Z GŁÓWNYMI ZASADAMI NAUCZANIA PRZEDMIOTU

Czy w ostatnim tygodniu/miesiącu:

Wybierałem(-am) wymagania szczegółowe jako punkt wyjścia do planowania lekcji.

Skupiałem(-am) się na rozwijaniu kompetencji uczniów (poznawczych, społecznych, osobistych i językowych).

Wspierałem(-am) sytuacje, w których uczniowie mogli rozwijać swoje zdolności rozwiązywania problemów etycznych.

Wybierałem(-am) tematy do pracy z uczniami umożliwiające im budowanie sprawczości moralnej.

Wspierałem(-am) uczniów w umiejętności budowania dialogu.

II. TWORZENIE ŚRODOWISKA SPRZYJAJĄCEGO UCZENIU SIĘ

Czy w ostatnim tygodniu/miesiącu:

Budowa środowiska

Zapewniałem(-am) prawo do swobodnej wypowiedzi.

Dbąłem(-am) o zapewnienie podmiotowości w relacji nauczyciel–uczeń.

Dbąłem(-am) o zapewnienie podczas wypowiedzi komfortu uczniów (w tym kreowanie zasad wzajemnego słuchania, szacunku, nieoceniania, empatii – zarówno w relacjach uczeń–uczeń, jak też uczeń–nauczyciel).

Stosowałem(-am) metody aktywizujące (dialog, debata oksfordzka, metoda projektu, metoda inscenizacji).

Ograniczałem(-am) metodę wykładu na rzecz dyskusji.

Atmosfera bezpieczeństwa i relacji

Zapewniałem(-am) prawo do swobodnej wypowiedzi.

Stosowałem(-am) zadania budujące współpracę opartą na szacunku i relacji dialogicznej.

Zauważałem(-am) i wzmacniałem(-am) mocne strony uczniów.

Zachęcałem(-am) uczniów do wypowiedzi, krytycznego myślenia i wspólnej analizy problemów etycznych poruszanych na zajęciach.

Nauczanie wrażliwe na potrzeby uczniów

Dbąłem(-am) o to, żeby proponowane ćwiczenia odpowiadały na potrzeby poznawcze i emocjonalne uczniów.

Wykorzystywałem(-am) doświadczenia codzienne uczniów jako zasób.

III. DOŚWIADCZENIA EDUKACYJNE

Czy w cyklu nauki:

Obligatoryjne (przynajmniej jedno rocznie, w klasach IV–VIII każde z nich ma zostać zrealizowane chociaż jeden raz):

Zadbałem(-am), aby uczniowie dwukrotnie w roku nauki wzięli udział w dociekaniach filozoficznych.

Zadbałem(-am), aby punktem wyjścia dialogu były pytania samodzielnie formułowane przez uczestników na podstawie literatury pięknej lub tekstów filozoficznych i mądrościowych z różnych kultur.

Zadbałem(-am) o to, aby uczeń samodzielnie przygotował i wygłaszał mowę argumentacyjną. Mowa jest wypowiedzią autorską – uczeń dzieli się w niej tym, co sam sądzi na dany temat, prezentuje swoje własne stanowisko i formułuje argumenty na rzecz bronionej tezy.

Wprowadzałem(-am) zadania, które pozwoliły uczniom indywidualnie lub w grupie zaangażować się w wybraną formę ekspresji artystycznej, będącą wizualizacją refleksji etycznej – np. przedstawienie teatralne, opowiadanie twórcze, scenariusz filmowy, reportaż fotograficzny, film, praca plastyczna.

Zrealizowałem wraz z uczniami debatę, np. oksfordzką, w formule „za i przeciw”, sokratejską, panelową, na wybrany wspólnie temat związany z etyką.

Wymagania do wyboru dotyczące doświadczeń edukacyjnych (zalecane, w ramach możliwości):

Planowałem(-am), aby uczniowie brali udział w działaniach wolontariackich (po zakończeniu wolontariatu uczniowie dyskutowali o swoich doświadczeniach i wnioskach).

Stosowałem(-am) formy pracy z uczniami oparte na możliwości tworzenia przez uczniów scenek dramatycznych, prezentujących rozwiązanie problemu etycznego znanego z codziennego doświadczenia.

Opracowałem(-am) wraz z uczniami regulamin lub zbiór dobrych praktyk obowiązujących w internetowej grupie klasowej.

Planowałem(-am), aby uczniowie wybrali święto związane z zagadnieniem moralnym i przygotowali sposób jego upamiętnienia lub celebracji.

Opracowałem(-am) wraz z uczniami prezentację do przedstawienia dla klas młodszych dotyczącą problemu związanego z etyką w codziennych sytuacjach.

Motywowałem(-am) uczniów, by przez ustalony czas prowadzili zapis osobistych refleksji moralnych.

Planowałem(-am), aby uczniowie indywidualnie lub w grupie przygotowali i przedstawili prezentację o problematyce moralnej z wybranego dzieła kultury.

IV. STRATEGIE UCZENIA SIĘ I SPRAWCZOŚĆ UCZNIA

Czy w ostatnim tygodniu/ miesiącu:

Strategie i refleksja

Uczyłem(-am) uczniów prowadzenia dyskusji z szacunkiem i zgodnie z postawą dialogiczną..

W dyskusji starałem(-am) się motywować uczniów do autorefleksji dotyczącej formułowanych przez uczniów wypowiedzi i argumentów.

Dbąłem(-am) o wykorzystanie wcześniej nabytych umiejętności i wiedzy w zgodzie z ideą spiralności nauki.

Dbąłem(-am) o budowanie relacji z uczniami.

Dbąłem(-am) o bycie pozytywnym wzorcem służącym modelowaniu postaw i umiejętności.

Sprawczość w działaniu

Zadania umożliwiały uczniom mówienie „własnym głosem” – wyrażanie opinii, wyboru, preferencji.

Angażowałem(-am) uczniów w działania prowadzące do wykonania zadania zakończonego konkretnym efektem (prezentacja, realizacja projektu, zaangażowanie w działanie, zaangażowanie w dyskusję).

Stosowałem(-am) zadania rozwijające samoświadomość ucznia (karty preferencji, minicele, werbalne i niewerbalne sygnalizowanie potrzeb).

V. OCENIANIE, INFORMACJA ZWROTNA, MONITOROWANIE POSTĘPÓW

Czy w ostatnim tygodniu/ miesiącu:

Informacja zwrotna wzmacniająca uczenie się

Stosowałem(-am) różnorodne formy informacji zwrotnej.

Umożliwiłem(-am) uczniom autorefleksję (np. zachęcanie do wypowiedzi typu: „Dziś zrozumiałem...”, „To zagadnienie było dla mnie...”).

VI. WSPÓŁPRACA ZE SZKOŁĄ I RODZICAMI

Czy w ostatnim tygodniu/ miesiącu:

Współpraca międzyprzedmiotowa

Konsultowałem(-am) z nauczycielami innych przedmiotów, które treści w zakresie etyki są w danym momencie priorytetowe i wdrażałem(-am) je.

Proponowałem(-am) współpracę z innymi nauczycielami (np. projekt klasowy, słowniczek tematyczny, rozwinięcie w kontekście etycznym zagadnień poruszanych na innych przedmiotach).

Kontakt z rodzicami lub opiekunami ucznia

Przekazywałem(-am) informacje o rozwoju dziecka w prosty, dostępny sposób.

Zachęcałem(-am) rodziców do udziału w życiu klasy (np. udział w wolontariacie, wspieranie dziecka w wykonywaniu projektu).

VII. PYTANIA KONTROLNE SŁUŻĄCE REFLEKSJI NAD WYBRANYMI METODAMI

Studium przypadku

- 1) Jaki problem lub sytuację opisuje przypadek?
- 2) Jakie są kluczowe fakty i dane?
- 3) Jakie są możliwe rozwiązania?
- 4) Jakie konsekwencje ma każde z rozwiązań?
- 5) Które rozwiązanie wydaje się najlepsze i dlaczego?
- 6) Czego uczy nas ten problem? (możliwe wykorzystanie w innych sytuacjach)
- 7) Co było najtrudniejsze w tej analizie?

Metoda inscenizacji

- 1) Jaką rolę odgrywałeś(-aś) i jakie były jej główne cele?
- 2) Jakie emocje towarzyszyły Twojej roli?
- 3) Co było najtrudniejsze, by zagrać daną postać?
- 4) Jak zachowania postaci wpływały na przebieg sytuacji?

Metoda projektu

- 1) Jaki był główny cel projektu?
- 2) Jakie źródła informacji były najcenniejsze?
- 3) Jakie trudności napotkano i w jaki sposób je rozwiązano (lub nie)?
- 4) Ocena rezultatu końcowego.
- 5) Czy udało się osiągnąć cel projektu?
- 6) Co jest mocną stroną projektu, a co wymagałoby poprawy?

Dialog (dyskusja w parach lub w grupie)

- 1) Jaki problem był omawiany?
- 2) Jakie były główne argumenty?
- 3) Jakie nowe informacje zdobyli uczniowie dzięki dialogowi?
- 4) Jak zmieniło się postrzeganie przez uczniów problemu?
- 5) Co w dialogu było trudne, a co łatwe?
- 6) Czy rozmowa przebiegała w sposób podmiotowy, z poszanowaniem zasad dialogu?

Debata oksfordzka

- 1) Czego dotyczyła teza debaty?
- 2) Jakie argumenty przedstawiała strona propozycji, a jakie opozycji?
- 3) Które argumenty były najsilniejsze i dlaczego?
- 4) Jak strony odpowiadały na kontrargumenty?
- 5) Czy mówcy przestrzegali zasad debaty oksfordzkiej?